

Upotreba srpskog jezika kod mađarsko-srpskih bilingvala: analiza grešaka u pismenim radovima učenika

Rad se bavi analizom grešaka u pismenim radovima na srpskom jeziku kod mađarsko-srpskih bilingvalnih učenika čiji je dominantan jezik mađarski. Rezultati analize potvrđuju početnu pretpostavku da postoji interferencija primarnog mađarskog jezika kod usvajanja i upotrebe sekundarnog srpskog. Utvrđeno je da se greške javljaju na svim jezičkim nivoima (ortografski, fonetski, morfološki, sintaksički, leksički), i da mogu biti posledica različitih faktora, kao što su razlike u jezičkim sistemima, neformalno usvajanje, nepoznavanje jezičke norme i nedovoljan kontakt sa pisanim srpskim jezikom.

Uvod

Bilingvizmom (dvojezičnošću) ili, obuhvatnije, multilingvizmom (višejezičnošću) naziva se napredna upotreba dva ili više jezika u jednoj društvenoj zajednici (Bugarski 1995: 58). Ne postoji nikakva opštevažeća definicija individualnog, kao ni socijetalnog bilingvizma. Dvojezičnima u strogom smislu smatraju se oni pojedinci koji su u detinjstvu paralelno usvojili dva jezika i njima ovladali u podjednako meri, tako da se za njih može reći da imaju dva maternja jezika. Međutim, pojam individualne dvojezičnosti može se proširiti i na sve one koji su kasnije u životu naučili i neki drugi jezik, ili druge jezike. Tu se više ne postavlja zahtev da se ti jezici u nekom apsolutnom smislu znaju podjednako dobro, a tipično se javlja manje ili veće diferenciranje prema jezičkim veštinama i prema domenima upotrebe jezika (Bugarski 1995: 59).

Gene mađarsko-srpski bilingvizam u Vojvodini na socijetanom planu smatra narodnim i jednosmernim (asimetričnim) bilingvizmom (Göncz 1999: 98). Termin *narodni bilingvizam* označava masovnu i aktivnu dvojezičnost među pripadnicima etnojezičkih manjina, koji su prinuđeni da usvoje većinski jezik radi mogućnosti izgradnje identiteta, sticanja obrazovanja i sličnog. Kod ovog tipa bilingvizma, bilingvalni su skoro svi pripadnici manjinskog, a eventualno samo neki govornici većinskog jezika (Bugarski 2005: 118).

Ovaj rad se bavi problematikom usvajanja i upotrebe većinskog jezika zajednice kod mađarsko-srpskih bilingvala čiji je dominantan jezik mađarski. Pretpostavlja se da će usvajanje srpskog jezika biti otežano zbog nedovoljnog kontakta pojedinca sa jezikom, različitosti dvaju jezičkih sistema, kao i zbog direktne interferencije primarnog jezika tokom usvajanja sekundarnog.

Cilj ovog rada je da se ukaže na karakteristične greške koje se javljaju prilikom usvajanja i upotrebe srpskog kao većinskog jezika kod mađarsko-srpskih bilingvala.

Materijal i metode

Korpus se sastoji od ukupno 125 pismenih radova na srpskom jeziku učenika IV, V, VI i VII razreda osnovne škole. Materijal je prikupljen tokom juna 2007. godine u OŠ "Sonja Marinković" i OŠ "Vuk Karadžić" u Zrenjaninu. Radovi su podeljeni u dve grupe. U prvu grupu spadaju radovi učenika OŠ "Sonja Marinković" (55). Ispitanici iz ove škole su mađarsko-srpski bilingvali, koji srpski jezik uče kao većinski jezik u školi. Drugu grupu čine radovi monolingvalnih učenika OŠ "Vuk Karadžić" (70). Učenici ove škole su uglavnom srpski monolingvali,

Aniko Kovač (1990), Zrenjanin, Hercegovačka 2/b, učenica 2. razreda Zrenjaninske gimnazije

MENTOR: Dušica Božović, apsolvant Filološkog fakulteta, Beograd

koji ne podležu ili tek u minimalnoj meri podležu uticaju mađarskog jezika. Ova grupa učenika predstavlja kontrolnu grupu, koja je uvedena kako bi se eliminisale greške koje se javljaju i kod izvornih govornika srpskog jezika u određenom uzrastu i nisu posledica direktnog uticaja nekog drugog jezika. Iz analize je isključeno 20 radova bilingvala OŠ "Vuk Karadžić" pošto nije reč samo o mađarsko-srpskim, već i o rumunsko-srpskim, rusinsko-srpskim, slovačko-srpskim i romsko-srpskim bilingvalima.

Tokom primarne analize građe izdvojene su sve greške koje se javljaju u radovima mađarsko-srpskih bilingvala, koje su nakon toga grupisane po jezičkim nivoima (ortografski, fonetski, morfološki, sintaksički, leksički). Daljom analizom izdvojene su, i po istim nivoima grupisane, sve greške u radovima srpskih monolingvalnih učenika.

Tokom sekundarne analize poređene su greške u radovima bilingvalnih učenika sa greškama monolingvalnih učenika kako bi se ukazalo na greške koje se javljaju kao posledica direktnog uticaja mađarskog kao dominantnog jezika na usvajanje i upotrebu srpskog.

Svi primeri u radu navedeni su pismom kojim su pisani u samoj građi. U analizi je pored primera navedeno da li se radi o bilingvalnom (B) ili monolingvalnom (M) učeniku.

Analiza i diskusija

Ortografski nivo

Na ortografskom nivou javljaju se redukcija, supstitucija, interpolacija, metateza, mešanje pisama i odvojeno ili sastavljeno pisanje reči. Ove greške se javljaju kako u radovima bilingvala, tako i u radovima monolingvalnih učenika. Izuzetak čini jedino mešanje pisama mađarskog i srpskog jezika koje je jasan primer interferencije, tačnije importacije elemenata dominantnog mađarskog jezika u srpski. Ostale greške se mogu okarakterisati kao nezavisne od uticaja mađarskog jezika i objasniti kao posledica neformalnog usvajanja srpskog jezika, nedovoljnog poznavanja jezičke norme ili nedovoljnog kontakta sa pisanim srpskim jezikom. Važno je naglasiti i da se ove greške u znatno većem broju javljaju u radovima bilingvala, što ukazuje na to da su gore navedeni uzroci prisutniji kod dvojezičnih nego kod jednojezičnih osoba.

Redukcija na ortografskom nivou predstavlja izostavljanje pojedinih grafema tokom pisanja.

B: ...ja sa(m) pio...

M: ...je(p) sam...

Supstitucija na ortografskom nivou je zamena pojedinih grafema prilikom pisanja. U velikom broju javlja se i supstitucija afrikata gde dolazi do mešanja grafema *đ*, *č* i *ć* u latiničnom pismu ili *ђ*, *ч* i *ћ* u ćirilicom.

B: ...da putojem.

M: ...uladim...

B: ...kučnih“ ljubimaca.

M: ...ларкови су уређени...

Interpolacija na ortografskom nivou podrazumeva umetanje suvišnih grafema u reči prilikom pisanja.

B: ...развочарана.

M: ...тајана...

Metateza je permutacija dve grafeme pri pisanju.

B: ...prset...

Odvojeno/sastavljeno pisanje reči

B: ...нај важније...

M: ...да би смо...

B: ...ігалізо́се...

M: ...неби...

Mešanje pisama se može podeliti u tri grupe:

- mešanje srpskih pisama (ćirilice i latinice)
- mešanje mađarskog i srpskih pisama
- mešanje stranih i srpskih pisama.

Mešanje ćirilice sa latinicom, kao i mešanje srpskih i stranih pisama, javlja se kako kod bilingvala tako i kod monolingvala, dok se mešanje mađarskog i srpskih pisama javlja jedino kod bilingvala. Iako je mešanje mađarskog i srpskih pisama jasan pokazatelj interferencije dvaju jezika, primami uzroci ovih grešaka su nedovoljno poznavanje jezičke norme i nedovoljan kontakt sa pisanim srpskim jezikom.

a) B: ...drugapa...

M: ...moј анђео чувар...

b) A > Á: ...da budem dobár...

E > É: ...déke...

Č > CS: ...priesali...

L > LL: ...alli...

LJ > LY: Prijateljstvo
NJ > NY: ...kod **ny**ega...
Š > S: ...bas bilo lepo...
S > SZ: ...u goszte...
Ž > ZS: ...strazsa.

c) B: ...i **anarchyju**.
M: U dalekoj zemlji **Princestown**...

Fonetski nivo

Na fonetskom nivou javlja se dosledno beleženje glasovnih promena, redukcija, supstitucija i interpolacija. Za razliku od grešaka koje se javljaju na ortografskom nivou, kod ovih grešaka (izuzev u slučaju redukcije i doslednog beleženja glasovnih promena) jasno se može pokazati uticaj mađarskog jezika. Redukcija glasova usled upotrebe dijalektizama može se objasniti kao posledica neformalnog usvajanja jezika, a dosledno beleženje glasovnih promena kao posledica nedovoljnog kontakta sa pisanim srpskim jezikom.

Dosledno beleženje glasovnih promena podrazumeva beleženje jednačenja konsonanata po zvučnosti i jednačenja konsonanata po mestu tvorbe tokom pisanja.

B: ...**kat** sam...
M: ...**кат** смо гладни...
B: ...**dam** mi...

Redukcija na fonetskom nivou podrazumeva redukciju vokala i konsonanata usled upotrebe dijalektizama.

B: Отиш(**а**)о сам...
M: ...чет(**и**)ри...
B: ...sam s(**h**)vatila...
M: ...и многи(**х**) други(**х**) игара...

Supstitucija na fonetskom nivou označava supstituciju fonema *a/o* i *j/lj*. Ove greške najverovatnije proizilaze iz razlika fonetskih sistema srpskog i mađarskog jezika. Naime, u mađarskom jeziku se glas *a* beleži na dva načina: *a* i *á*. Grafema *a* označava kratko, zatvoreno *a* (skoro kao srpsko *o*), a grafema *á* dugo, otvoreno *a*. Iz ovoga proizilazi da će se glas *o* u nekim slučajevima kod mađarsko-srpskih bilingvala identifikovati kao kratko, zatvoreno *a* i tako zabeležiti u pisanju. Do mešanja fonema *j* i *lj* dolazi, jer se u mađarskom jeziku ove dve foneme ne razlikuju, već se percipiraju kao foni jedne foneme (*j*).

B: Iaka ovaj...
B: Meni drugarice puna znače...
B: ...naj**lj**bolja...
B: ...naj**u**tila.

Interpolacija na fonetskom nivou predstavlja umetanje vokala na mestima gde bi oni bili očekivani u mađarskom jeziku. Ovakva interferencija može biti objašnjena sličnim oblicima mađarskih i srpskih reči kod kojih dolazi do interpolacije, kao i potrebom da se razdvoje grupe od tri i više konsonanata od kojih je jedan slogotvorno *r* (naime u mađarskom jeziku glas *r* ne može biti silabema).

B: ...бицки
B: ...srerebrani kaput...

Morfološki nivo

Na morfološkom nivou javljaju se greške u rodu, broju, padežu, upotrebi afiksa, upotrebi predloga i u izostavljanju refleksivne rečice *se* kod povratnog glagola. Ove greške se (osim izostavljanja refleksivne rečice *se*) javljaju kako kod bilingvala tako i kod monolingvala, ali sa značajnom razlikom u kvantitetu. U radovima bilingvalnih učenika ove greške su frekventnije nego što je to slučaj kod monolingvala, te se ovo donekle može objasniti uticajem mađarskog jezika.

Greške u rodu predstavljaju mešanje muškog, ženskog i srednjeg roda. Kod mađarsko-srpskih bilingvala ove greške su većinom prouzrokovane različitošću samih jezičkih sistema, jer u mađarskom jeziku ne postoji gramatička distinkcija rodova.

B: ...**jednu** grozan san...
B: Brat je **igrala**...
M: **Otišli** smo napolje i popile...

Greške u broju podrazumevaju mešanje jednine i množine. Kod mađarsko-srpskih bilingvala javlja se i mešanje paukala i množine, što se može objasniti time što mađarski jezik nema ovu distinkciju.

B: ...у 2 **сати**...
B: ...има још много језика који се **предаје** и **учи**.
M: ...велике кауче на **коме**...

Greške u padežu su kod mađarsko-srpskih bilingvala prisutne u znatno većem broju nego kod monolingvalnih učenika. Ovo se primarno može ob-

jasniti razlikom dvaju jezičkih sistema. Jedna od karakteristika mađarskog padežnog sistema jeste da on raspolaze sa velikim brojem padeža. Ovo postaje jasno kada ga uporedimo sa padežnim sistemima drugih jezika. Na primer, dok srpski jezik raspolaze sa po 7 padeža za jedninu i množinu, u mađarskom jeziku se iste relacije mogu iskazati sa 24 opšta padežna oblika (Papp, Pató, Vajda 2001: 88).

- B: ...да се играм са њега.
B: ...да будемо пријатеље...
M: ...umesto ja, ona nije...

Upotreba pogrešnog afiksa ili upotreba bez afiksa predstavlja upotrebu pogrešne morfeme ili izostavljanje morfeme kod građenja reči. Ove greške se mogu objasniti kao nedovoljno poznavanje leksike srpskog jezika. Međutim, važno je napomenuti da se u radovima bilingvalnih učenika javlja upotreba pogrešnog afiksa i u obliku kalkiranja. Ovo predstavlja direktnu interferenciju mađarskog jezika, jer se odgovarajući afiks doslovno prevodi iz primarnog i integriše u reč sekundarnog jezika.

- B: ...sam upakovao u torbu... (*kalkiranje*)
B: ...да ме не пробу(де)...
M: У њихо(ви)м животима...

Upotreba pogrešnog predloga ili upotreba bez predloga kod mađarsko-srpskih bilingvala može biti posledica različitosti jezičkih sistema, jer se u mađarskom jeziku ove funkcije iskazuju postpozicijama (Bugarski 1995: 102). Upotreba pogrešnog predloga ili upotreba bez predloga u nekim slučajevima može prouzrokovati i upotrebu pogrešnog padeža.

- B: ...и тако је (у) посети...
B: ...да буде (у) Анкостер шуми.
M: Улазим у капију...

Izostavljanje refleksivne rečice se kod povratnog glagola javlja se isključivo kod bilingvalnih učenika i može se objasniti time da mađarski jezik u svom sistemu ne poseduje element koji funkcioniše kao morfema *se* u srpskom (Zvekić-Dušanović 1999: 219).

- B: ...а онда сам (се) пробудила.
B: Volim kada (se) upoznajem sa novim ljudima...

Sintaksički nivo

Na sintaksičkom nivou javlja se izostavljanje objekta, kao i pogrešna upotreba i raspored enklitika. Dok se izostavljanje objekta javlja jedino kod bilingvalnih učenika i može se objasniti kao oblik interferencije, pogrešna upotreba i raspored enklitika su prisutni kod obe grupe ispitanika.

Izostavljanje objekta se javlja kod mađarsko-srpskih bilingvala u strukturama koje u mađarskom jeziku ne zahtevaju naznaku objekta, jer se on iskazuje samim glagolom.

- B: ...један деčак (ме) је одмах позвао да се играм...

Pogrešna upotreba i raspored enklitika se odnosi na upotrebu pravilne enklitike, ali na pogrešnom mestu, ili na njeno potpuno izostavljanje. Iako u nekim slučajevima ovakve strukture mogu biti prihvaćene kao pravilne, postoje oblici koji su pravilniji i karakterističniji za srpski jezik.

- B: Ja u nedelju sam bio kod rođaka.
M: Ona (je) srećna trčala po hodnicima...

Leksički nivo

Na leksičkom nivou se javljaju greške u okviru vokabulara jednog jezika i između dva jezika. Ove greške mogu biti prouzrokovane nedovoljnim kontaktom sa srpskim jezikom, a u slučaju grešaka između dva jezika i interferencijom mađarskog jezika.

Greške u okviru vokabulara jednog jezika podrazumevaju upotrebu pogrešne reči koja proizilazi iz sličnosti samih oblika ili nepoznavanja tačne terminologije. Kod bilingvalnih govornika neke od grešaka se mogu smatrati i posledicom kalkiranja.

- B: ...lepo mi pada i najmanja reč... (*kalkiranje*)
M: ...kukuruz "šećeraš"...

Greške u vokabularu između dva jezika kod mađarsko-srpskih bilingvala predstavljaju importaciju elemenata iz dominantnog mađarskog jezika i njihovu integraciju u srpski jezik.

- B: ...у Будапешти.
B: ...kuva mi birka paprikás.

Zaključak

Uticaj mađarskog kao dominantnog jezika na usvajanje i upotrebu srpskog jezika kod mađarsko-srpskih bilingvala evidentan je na svim jezičkim nivoima. Greške prouzrokovane interferencijom dvaju jezika su: mešanje mađarskog i srpskih pisama, supstitucija fonema *a/o* i *j/lj* pri pisanju, interpolacija vokala na fonetskom nivou, greške u rodu, broju i padežu, pogrešna upotreba afiksa i predloga, izostavljanje refleskivne rečice *se*, izostavljanje objekta i greške u vokabularu između dva jezika.

Međutim, u velikom broju se javljaju i greške prouzrokovane drugim faktorima, kao što su nedovoljno poznavanje jezičke norme, razlike u jezičkim sistemima, neformalno usvajanje, nedovoljan kontakt i nedovoljna pisana upotreba srpskog jezika. Većina ovih faktora dovodi do identičnih grešaka kod bilingvala i monolingvala, ali se one kod bilingvala i dalje javljaju u većoj meri. Međutim, ograničenost korpusa i neujednačenost uzorka u pogledu broja bilingvalnih i monolingvalnih ispitanika ne dozvoljava kvantitativnu analizu ovih podataka.

Kod većine grešaka koje se javljaju u pismenim zadacima teško je odrediti tačan uzrok njihovog nastajanja. One mogu biti posledica slučajne nepažnje, dekoncentrisanosti u trenutku pisanja, ili pak biti prouzrokovane nekim od gore navedenih faktora. Čest je slučaj i da se pojava jedne greške može objasniti na više načina. Ograničenost korpusa ne dozvoljava detaljniju analizu tačnih uzroka pojedinih tipova grešaka. Da bi se tačno odredili uzroci određenih grešaka potrebno je izvršiti istraživanje na većem uzorku, uključujući i druge metode istraživanja.

Daljim istraživanjem bi se takode moglo utvrditi i koji je tačan udeo grešaka koje se mogu smatrati uticajem mađarskog jezika u odnosu na greške prouzrokovane ostalim faktorima, kao i koje su od ovih grešaka najfrekventnije i zašto.

Rezultati ovog rada se mogu primeniti u nastavi kao smernice za što bolje prevazilaženje teškoća koje mađarsko-srpski bilingvali imaju pri učenju i upotrebi srpskog jezika.

Literatura

- Bugarski R. 1995. *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Bugarski R. 2005. *Jezici*. Beograd: Čigoja štampa.
- Göncz L. 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest: Osiris MTA.
- Papp Gy., Pató I., Vajda J. 2001. *Magyar nyelv és a kifejezőképesség fejlesztése a középiskolák I-IV. osztálya számára*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Zvekić-Dušanović D. 1999. *O neadekvatnoj upotrebi morfeme se u produkciji mađarsko-srpskih bilingvalnih govornika*. Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku. Novi Sad: Matica srpska.

Aniko Kovač

Hungarian-Serbian Bilinguals: Analysis of Mistakes in Students' Written Works

This study considers the analysis of mistakes in written works made by Hungarian-Serbian bilinguals whose dominant language is Hungarian.

The corpus consists of 125 written works in Serbian written by students of the fourth, fifth, sixth and seventh grade of elementary school. The material was collected in June 2007 in the "Sonja Marinković" and "Vuk Karadžić" elementary schools in Zrenjanin. The students from "Sonja Marinković" Elementary School are Hungarian-Serbian bilinguals who learn Serbian as the majority language at school. The students of "Vuk Karadžić" Elementary School are Serb monolinguals who are not influenced or are minimally influenced by the Hungarian language. This group of students represents the control group. This group is introduced to eliminate mistakes made even by Serbian native speakers at a certain age which are not the consequence of a direct influence of any other language.

During the analysis, mistakes were selected from every written work and were classified according to language levels (orthographic, phonetic, morphological, syntactic, lexical). Afterwards they were com-

pared with the works of the bilingual students. This way it was possible to segregate mistakes that appear as the direct influence of the Hungarian language.

By analyzing the mistakes it was determined that the influence of the Hungarian language on the acquisition and the usage of Serbian by the Hungarian-Serbian bilinguals is evident on every language level. Mistakes that were caused by the interference of the two languages are: mixing of Hungarian and Serbian letters, substitution of phonemes *a/o* and *j/lj*

in writing, interpolation of vowels on the phonetic level, mistakes in gender, number and case, incorrect usage of the reflexive pronoun "se", leaving out the object and mistakes in vocabulary between two languages.

However, there are mistakes caused by other factors too, such as insufficient knowledge of the language norm, differences in language systems, informal acquisition, lack of contact and insufficient usage of written Serbian language.